

М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары – 19» халықаралық ғылыми - практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19», посвященной 110-летию М.А. Гендельмана». - 2023.- Т. I, Ч. IV. – Б. 202-205.

ӘОЖ: 7.043 (045)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛАНДШАФТТЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ТАРИХЫ

Дюсембаева А.І курс магистрант

Мазаржанова Қ.М., а.ш.ғ.к., қауым.проф.м.а.

*С. Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

Қазіргі таңда елімізде қалалар таңғажайып қарқынмен дамуда, әсіресе халық көп қоныстанған ірі қалаларда билік өкілдері, ғалымдар, экологтар қоршаған ортаның жағдайына икедеп, құрылыс жұмыстарын жасауға тырысады.

Бірақ ірі қалалардың бас және дендро жоспарын қарағанымызда жасыл желектер жергілікті тұрғындарға жеткілікті деп айта алмаймыз. Барлық мегаполистерде экологияға зиян келтіретін факторлар тіркелуде, олар: шаңдану, өнеркәсіптік кәсіпорындардың улы шығарындыларының жоғары концентрациясы және шу деңгейі рұқсат етілген медициналық нормалардан асып отыр.

Қаладағы сыртқы ортаны жақсарту мен қорғауға байланысты мәселелерді шешуде жасыл кеңістіктер айтарлықтай маңызды. Ағаштар, бұталар, көгалдар, гүлзарлар заманауи қаланың ландшафтында маңызды архитектуралық ғана емес, сонымен қатар композициялық рөлді де атқарады, архитектураның ауырлығын жұмсартады, желдің жылдамдығы мен шу деңгейін төмендетеді, ауаны ылғалдандырады және тазартады. Сонымен қатар, өсімдіктер қала тұрғындарының өмір сүруіне қолайлы жағдай жасайды[1].

Петропавл қаласы жасыл желекке бөленген қала болғанымен, ағаш-бұта ассортименттері аз және көптеген аумақтары көгалдандырылмаған. Сондықтан біз зерттеу жұмыстарымызда ландшафттық көгалдандыруда кездсетін мәселелерді қарастыруды жоспарлап отырмыз. Өйткені ландшафттық дизайн қалалық жерлерді көгалдандыру, жергілікті халықтың демалуына қолайлы орта жарату және жалпы қоғамның өмірі мен ұлттық мәдениеттің маңызды бөлігі болып табылады. Әр қаланың жалпы көрінісінде заманауи ғимараттар ғана емес, сонымен қатар заманауи көгалдандырудың ролі зор, заманауи ландшафттық дизайн көмегімен қалаларды адам тамсанатын дәрежеде өзгертуге болады. Бұл көрініс әсіресе дамыған елдерден көруімізге болады.

Жалпы «Ландшафттық дизайн» анықтамасына келетін болсақ, қарапайым сөздермен айтқанда, ол белгілі бір территорияны көгалдандыру және абаттандыру.

Алдымен, «Ландшафттық дизайн» тарихына тоқталатын болсақ, Ландшафт дизайны өнер түрі ретінде ежелгі Месопотамия мен Египеттен бастау алады. Сол кездің өзінде бағбандар алғашқы аллеяларды, террасаларды, беседкаларды жасаған. Ежелгі Греция мен Римде алғашқы қоғамдық саябақтар, демалыс орындары пайда

болды. Қытайлар мен жапондықтар, кейінірек еуропалықтар ландшафт дизайнын қатаң канондар мен міндеттермен нақты культке айналдырылды. Бағбандар мен флористердің пікірінше, монотонды ландшафт психологиялық шаршауды тудырады, бірақ дұрыс жасалған ландшафт, керісінше, эмоционалды жағдайға пайдасын тигізеді. Сондықтан бүкіл әлемде бұл өнер түріне көп көңіл бөлінген [2].

Жалпы ландшафт тарихы 1800 жылдардан бұрын пайда болған, ландшафты саябақ хан сарайлары, ұстан үйлері, діни орталықтар т.б. жоспарлаумен басталған. Оған дәлел Франция королі XIV ғасырдағы Версаль сарайын атап атуға болады.

Қазақстан үшін саябақ аулаларын көгалдандыру XX соңынан бастап, XXI ғасырдың басында ғана тарихи қалалардың орталығын өзгертуге және елді мекендерді, жаңа қоныстарға қолайлы жағдай жасауға ықпал ететін кезең болды. Жалпы ландшафттық архитектураны дамыту, эстетикалық тұрғыдан көркейту, жаһандану процесстерін белсенді аяқ алысы және қоршаған орта объектілерінің формалық базасының аймақтық негізін нығайтуға бағытталуға көмекші болады.

Аталған ерекшеліктерге байланысты ландшафттық сәулет Қазақстандағы шығармашылық қызметтің салыстырмалы түрде жас саласы болып табылады. Тарихи тереңге бара қоймайтын ландшафттық сәулет нысандарының типологиялық ауқымы қазіргі таңда елімізде шағын бақтардан бастап пайдаланушылардың кең ауқымы бар үлкен ұлттық саябақтарға дейін кеңейді. Олардың композициялық шешімі қарапайым жоспарлау схемаларынан күрделі схемаларға дейін өзгерді. Ландшафттық сәулет объектілерінің семантикалық негіздерінің маңыздылығы мен көріну формалары да дүниетанымының, мемлекеттің идеологиялық базасына байланысты өзгереді.

Қазақстанның мәдени ландшафтының, сәулетінің, қала құрылысының, ландшафттық сәулетінің пайда болуы: Ә.Әбілов, Ғ. Әбдірасилова, Қ. Байпақов, Э. Байтенов, Б. Балықбаев, Т. Басенов, Б. Глаудинов, Б. Ибраев, Ж. Кекилов, С. Космериди, А. Марғұлан, М. Меңдіқұлов, С. Садықова, А. Чиканаев еңбектерінде қарастырылған. Ландшафттық сәулет өнерінің көп факторлылығы Қазақстан қалаларын қалыптастырудың әлеуметтік, эстетикалық және экологиялық аспектілерін қарастыру кезінде оны есепке алу қажеттілігін айқындайды. Бұл мәселелерді А. Әбілов, Н. Аужанов, С. Баймағамбетов, К. Ибрагимова, А. Қабанов, В. Карамышев, А. Корнилова, М. Меңдіқұлов, Л. Рахымжанова, Г. Сәдуақасова, А. Тұяқбаева, Б. Тұяқбаева, Б. Шакербаева зерттеді [3].

XX және XXI ғасырдың басында Қазақстан қалаларында ландшафттық сәулет тәжірибесін (1-сурет) зерделеу нәтижесінде:

1. XX ғасырдың 30-шы жылдарының аяғынан бастап Қазақстанның барлық қалаларында біртіндеп көпфункционалды мәдениет және демалыс саябақтары қалыптаса бастады;

2. Қазақстан қалаларында ландшафттық сәулет объектілерінің типологиясын кеңейту негізінен XX ғасырдың 50-жылдарынан кейін басталды;

3. 60-шы жылдардан бастап ресурстық аудандардың белсенді игерілуіне жағдайлары бар аймақтарда жаңа қалалардың құрылысына байланысты Ландшафттық сәулет не аумақтың сәулеттік-ландшафттық ұйымы бойынша салыстырмалы және қолайсыз объектілері негізінен жетіспейтін табиғи ресурстарды толықтыру негізінде қалыптасады;

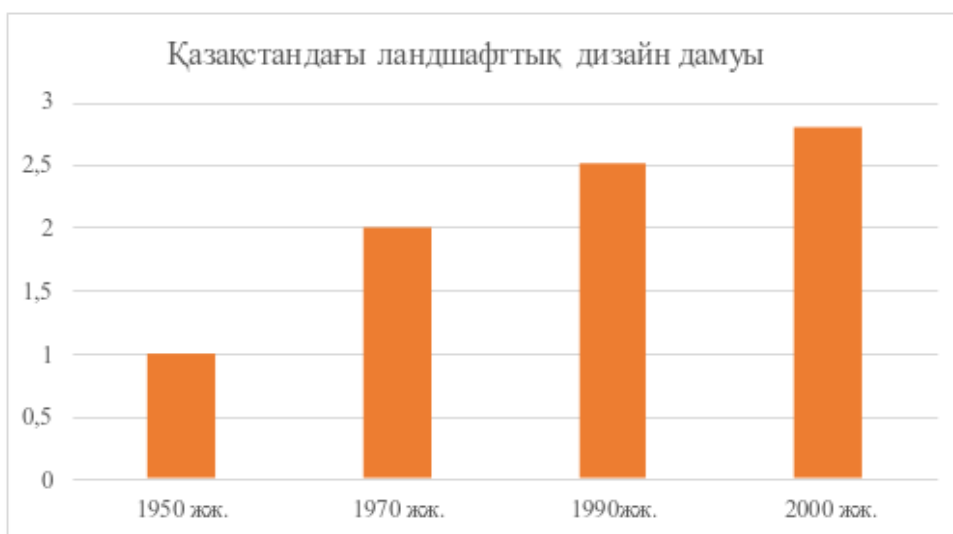
4.70-ші жылдары Алматы-ҚазКСР астанасы және Целиноград өлкесінің орталығында халықтың жалпы пайдаланымдағы көгалдандырылған аумақтармен қамтамасыз етілу көрсеткіші нормативтен жоғары болды, ал барлық басқа қалаларда оның мәні әлдеқайда төмен болды;

5. Үлкен және ірі қалалар, әдетте, табиғи-климаттық ортасы қолайлы тарихи қоныстану аймақтарында қалыптасты: орманды-дала, дала және тау бөктері, өзен маңындағы қалалар. Олардағы Ландшафттық сәулет нысандарының типологиялық қатары әлдеқайда кең және халықтың әртүрлі демалыс түрлерін жүзеге асыруға көбірек мүмкіндіктер береді;

6. ҚР мемлекеттің орнықты дамуы жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларын қабылдау ел қалаларында ландшафттық сәулет объектілерін қалыптастыруға әсер етеді, олардың негізгі қызметі қоршаған ортаның – дендропарктердің биоәртүрлілігін толықтыруға бағытталған;

7. ҚР жаңа астанасы-Астана қаласының қалыптасуы және осыған байланысты оны дамыту бойынша отандық және халықаралық конкурстарды өткізу Ландшафттық сәулет өнеріндегі өңірлік ерекшеліктің көрінісінде белсенді серпін болды;

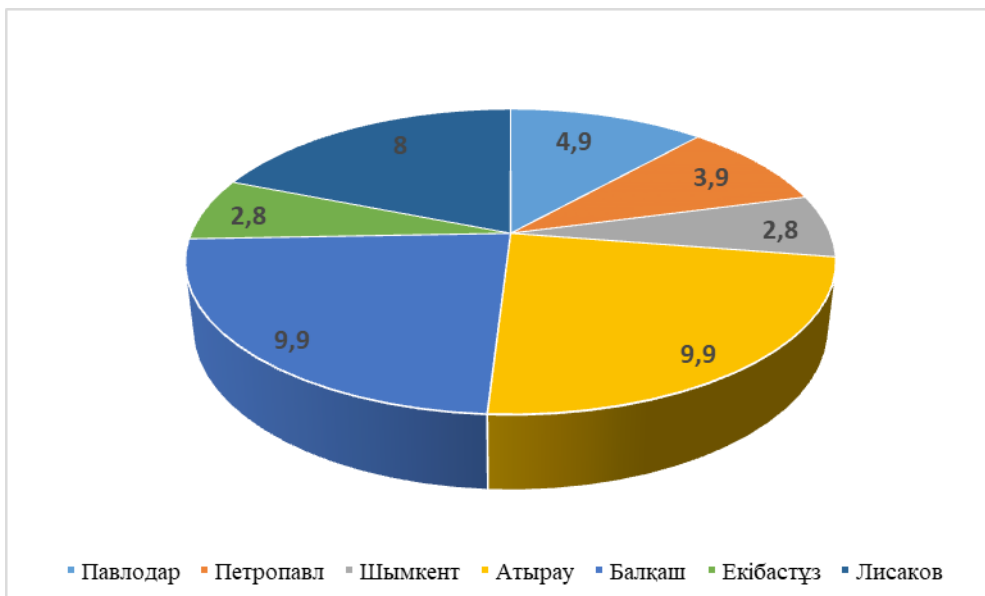
Яғни XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басы шағын сәулет нысандарында ұлттық бастауларды іздеумен, Қазақстан қалаларының ландшафттық сәулет объектілерінің аумағына сәндік мүсінді енгізумен сипатталады [4].

1-сурет Қазақстандағы ландшафттық дизайн дамуы графигі

Қазақстан қалалары аумағының архитектуралық-ландшафттық жағдайының қазіргі жай-күйін талдау кезінде қалалардың көпшілігінде көрсеткіштің төмендеуі анықталды. Ерекшелікті Астана қаласы құрады, онда өткен ғасырдың 90-жылдарынан бастап қалалық ландшафттық объектілерді реконструкциялау, жаңа құрылыс нысандарының бой көтеруімен саябақтардың құрылуы белсенді жүргізілуде. Сонымен қатар өнеркәсіптік қалаларында адам басына бөлінген көгалды аумақ көлемі: Павлодар (4,9 м²), Петропавл (3,9м²), Шымкент (2,8м²), Балқаш(9,9м²), Екібастұз (2,8 м²), Лисаковск (8,0 м²). Бірақ барлық жерде қазіргі таңда жалпыға ортақ пайдаланылатын көгалдандырылған аумақтармен қамтамасыз етілу көрсеткіші

жеткіліксіз (2-сурет). Өкінішке орай еліміздегі бұдан басқа қалаларды көгалдандырылған аумақтардың үздіксіз жүйесін қалыптастыру бойынша нақты жобалық ұсыныстар іске асырылмаған [5].

2-сурет. Қазақстанның шағын қала тұрғындарының көгалдандырылған аумақтармен қамтамасыз етілу көрсеткіштері

Қорытындалай келе, егемендігімізді алған жылдардан бері 30 жыл ішінде елімізде қалаларды көгалдандыру жұмыстары жүргізілуде. Бірақ өкінішке орай, әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың күрделілігі себебінен шағын және орта қалалардың бюджеті осы кезеңде күрт қысқарған. Қалалар халқының санының өсуі, тұрғын үйлерге ұсыныстың артуы жеке компаниялар үшін тиімді бола отырып, белгілі аумақты көгалдандыра отырып, жұмыс жүргізіліп жатқан жоқ[6]. Құрылыс нысандарына рұқсат беріп отырған әкімшілік, жасыл желек адам өкпесі және жергілікті тұрғындардың рекреациялылық ортасы болып табылатынын біле тұра айналамызды бетонды ғимараттармен қоршауда. Көгалдандырылған аумақтардың территориясын кеңейту бойынша жобалық ұсыныстар жеткілікті жүзеге асырылып жатқан жоқ. Ағаш-бұта ассортименті іс жүзінде жаңартылу, олардың бейімделіп, жерсінуіне қолайлы орта қалыптастыру, бақ-саябақ архитектурасы қалпына келтіру жұмыстары толық атқарылып жатыр деп айта алмаймыз. Біздің зерттеу жұмыстарымыз ландшафттық дизайнда кездесетін елеулі мәселелерді зерттеумен байланысты болғандықтан, алдағы уақытта жұмыстар жалғасады [7].

Әдебиеттер тізімі:

1. Абилов А.Ж., Бекболов А.А., Самойлов К.И., «Зеленый урбанизм как путь развития современного планирования градостроительства», журнал «Наука и образование сегодня», Алматы, 2021.
2. Плешков В.А. «Ландшафтный дизайн», журнал «Научные исследования и разработки молодых ученых», 2015.
3. Козбагарова Н.Ж. Развитие ландшафтной архитектуры Казахстана XX века , Алматы ,2010.
4. <https://comode.kz/post/landshaftnyj-dizajn-v-kazahstane>
5. Абдужабборова Д.Д. «Проектирование и разработка ландшафтного дизайна», журнал «Наука, образование и культура», 2019.
6. Кичигин Э.В. «Актуальные инновации в ландшафтном дизайне», журнал «Актуальные проблемы лесного комплекса», Санкт-Петербург, 2010.
7. Andrew Ayers The Architecture of Paris .December 17, 2003 . 296 p.